SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KOMMERSİYALIK ENSTİTÜSÜ TÜRK DUNYASI İŞLETME FAKÜLTESİ

3. ULUSLAR ARASI TÜRK DÜNYASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

3-ЭЛ АРАЛЫК ТУРК ДУЙНОСУ СОЦИЯЛДЫК ИЛИМДЕР КОНФЕРЕНЦИЯСЫ

3. INTERNATIONAL TURKISH WORLD SOCIAL SCIENCES CONFERENCE

Türk Dünyasında Sosyal Bilimler: Kuram, Yöntem ve Uygulama

CELALABAT-KIRGIZİSTAN

05-09 Haziran 2005

KONGRE ONUR KURULU
Prof. Dr. Turan YAZGAN (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Başkanı),
Prof. Dr. Mehmet DURMAN (Sakarya Üniversitesi Rektörü),
Prof. Dr. Kantörö Ş. TOKTOMAMATOV (Kommersiyalık Enst. Rektörü)

BİLİM-HAKEM KURULU

Prof. Dr. Mehmet Alpargu,
Prof. Dr. Hakan Poyraz,
Prof.Dr. Engin Yıldırım,
Prof. Dr. Ali Erbaş,
Prof. Dr. Musa Taşdelen,
Doç. Dr. Mehdi Ergüzel,
Doç.Dr. Recai Coşkun
Doç.Dr. Mariya Koçkorbayeva
Doç.Dr. Mehmet Yüce
Yard. Doç. Dr. Mustafa Akal
Yard. Doç. Dr. Selahattin Karapınar
Yard. Doç.Dr. Habip Yıldız
Yard. Doç. Dr. Türker Eroğlu
Yard. Doç. Dr. Mehmet Emin Ağar
Yard. Doç.Dr. Mustafa Okan Baba
Dr. Abdilbaet Mamasıdıkov
Doç. Dr. Şaban Kayıhan (Manas Üniversitesi),
Doç. Dr. Mustafa Ünal (Yesevi Üniversitesi)

KONGRE KOORDİNATÖRLERİ

Doç. Dr. Recai COŞKUN
Doç. Dr. Mehmet YÜCE

YÜRÜTME KURULU

Uzman Ali Taş
Arş. Gör. Umut Sanem Çitçi
Arş. Gör. Serdar Orhan
Öğr. Gör. Mahmut Geyik

Not: Kongre Kitabındaki Yazıların İçerik Sorumluluğu Yazarlara Aittir.

RUSYA FEDERASYONUN'DA TÜRK TOPLULUKLARININ YAŞADIĞI BÖLGELERDEKİ NÜFUS HAREKETLERİ VE DEĞİŞEN ETNİK YAPI

The Population Movements in the Regions Turkic Groups Live in Russian Federation and Ethnic Structure Change

Y.Doç.Dr. Ali Yiğit

Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Coğrafya Bölümü,

ayigit@sakarya.edu.tr

Özet

Bu çalışmada Rusya Devlet İstatistik Komitesi (Goskomstat)'nin 1989 ve 2002 nüfus sayımı verileri ile literatürde belirtilen kaynaklardan derlenen bilgiler ışığında Rusya Federasyonu içindeki Türk nüfusu ve yaşadıkları bölgelerdeki nüfus hareketleri, bilhassa etnik yapı değişimi açısından ele alınmış ve etnik nüfusun bölgesel dağılışı ile bazı bölgelerde görülen etnik nüfus sorunları irdelenmiştir. Ayrıca Sovyet Rusya'nın ilk dönemini temsil eden 1926 nüfus sayımı ile katı uygulamalar sonrasını gösteren 1959 nüfus sayımı arasında, hemen tüm Sovyet ülkelerinde olduğu gibi Türk nüfusun yaşadığı bölgelerde de etnik yapıda görülen büyük değişim ve sonrasında yaşanan gelişmelere dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya federasyonu, Türk nüfusu, Rusya'daki Türkler.

Abstract

In this paper, I shall evaluate the literature and the information, which selected under the light of the population censuses of State Committee on Statistic of Russia (Goskomstat Rossii) from 1989 to 2002, with respect to the population movements in Russian Federation. Then, I examine the Turkic population in Russian Federation and the population movements where they live in the context of the ethnic structure change. It is also examined the regional distributions of ethnic population and its problems which seen on some of the regions. In this process, I shall pay special attention to the great differences seen on ethnic structure and the afterwards developments in the regions where the Turkic's live. The same applies to the other Soviet countries. Thus both of which took place between population censuses (p. c) of 1926, which represented the first period of the Soviet Russian, and (p. c.) of 1959, where shown the ends of hard political practices.

Keywords: Russian Federation, Turkic people, The Turkic's in Russia.

GİRİŞ

SSCB'nin dağılması sonucu oluşan devletlerden biri olan Rusya Federasyonu, 1993'de 21 özerk cumhuriyet, 11 özerk bölge, 2 özerk belediye (Moskova ve St.Petersburg) 6 kray ve 49 oblastdan oluşan 89 yönetim birimi tarafından imzalanarak yeni şeklini almıştır. Rusya Federasyonu içinde yer alan bu özerk cumhuriyetlerden 7 tanesi (Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan, Saha (Yakutistan), Tuva, Hakas ve Altay cumhuriyetleri) bazı Türk toplulukları adına oluşturulmuştur. İki tanesine de Çerkez toplulukları ile ortak cumhuriyet (Karaçay-Çerkez ve Kabardino-Balkar) kurulmuştur. Ayrıca Dağıstan'ın yerleşik nüfusu içinde yer alan Kumuk, Nogay ve Azeri Türkleri bu ülke nüfusunun % 20'sini oluşturur. Belirtilen bu 10 federatif cumhuriyet dışında Astrahan (% 23), Ulyanov (% 21), Orenburg (% 17), Tümen (% 13), Çelyabinsk (% 12) gibi oblastların ve Taymır (% 17), Hanti-Mansis (% 15), Yamola-Nenets (% 11) gibi özerk bölgelerin nüfusunun önemli bir kısmını Türk toplulukları oluşturmaktadır. 2002 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Rusya Federasyonu toplam nüfusunun % 8,37'sini (12,1 milyon) çeşitli Türk toplulukları oluşturmaktadır.

Sovyet Rusya'da 1926 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre bu cumhuriyetlerin çoğunda milli unsurlar çoğunlukta Rus ve diğer etnik unsurlar ise azınlıktaydı. 1930'larda yapılan kolektifleşme politikaları ile bu bölgelere çok sayıda Rus yerleştirilmiştir. Ardından II. Dünya savaşı öncesinde ve sonrasında sayları 3,1 milyonu bulun çeşitli topluluklar Sovyetler Birliği içinde sürgün edilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa bölgesindeki stratejik sanayi tesislerinin İdil-Ural bölgesine kaydırılması sonucunda çok sayıda Rus işçi bölgeye sevk edilmiştir. Böylece 1960'lara gelindiğinde Sovyet ülkelerinin hemen tamamının etnik kompozisyonu tamamen değişmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılması sırasında ve bağımsızlık sonrasında geçen 10 yıl içinde daha önce çeşitli nedenlerle ülkelerinden ayrılmış başka bölgelerde yaşayan insanların bir kısmı oluşan serbestlikten yararlanarak kendi bölgelerine göç etmişlerdir.

Böylece Rusya Federasyonu ve diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde Sovyet döneminin son sayımı (1989) ile bağımsızlık sonrası yapılan yeni sayım sonuçlarına göre ülkelerin etnik kompozisyonunda önemli değişmeler olmuştur. Bu değişimler ülke ölçeğinde olduğu gibi ülkelerin bölgeleri arasında da gerçekleşmiştir. Sovyet döneminin son sayımı olan 1989 nüfus sayımı ile Rusya Federasyonu'nun yaptığı 2002 sayımı sonuçları arasında, Türk cumhuriyetlerinin etnik yapısında büyük ölçüde değişim gözlenmektedir. Bu değişimde Eski Sovyet ülkeleri ile Rusya Federasyonu arasındaki nüfus göçleri yanında, ülke içinde, bilhassa Sibirya eyaletlerinden kendi bölgelerine gerçekleşen göçlerin payı büyüktür. Nitekim iki sayım değerleri arasında, Sibirya bölgesinin nüfusunda 3 milyondan fazla azalma görülmektedir. Ayrıca 1989-2002 yılları arasında Orta Asya ülkelerinden Rusya'ya göç edenlerin sayısı IMO'nun verilerine göre 4,5 milyonu bulmaktadır.

Rusya Federasyonundaki Nüfus Hareketleri

Çarlık Rusyası döneminde Türklerin yaşadıkları bölgeler işgal edilirken, işgale direnen çok sayıda Türk nüfus katledilmiş ve işgal edilen topraklara Rus nüfus yerleştirilmeye başlanmıştı. Demografik dengelerin bozulmaya başladığı bu dönemde ve Çarlık Rusyası'nın yıkılıp Sovyet Rusya'nın kurulduğu dönemlerde de çok sayıda Türk nüfus zayiatı olmuştur. Ancak tüm bunları gölgede bırakan asıl uygulama kolozlaşma politikaları ile başlamıştır. 1926-1941 yılları arasında ve bilhassa ikinci beş yıllık plan devresinde (1928-1932) uygulanan katı kolhozlaşma (collectivization) politikası sayesinde halk kolhozlara yerleştirilmiş, halkın elindeki mallar alınıp, topraklar devletleştirilmiştir. Göçebeler zorla yerleşik hayata geçirilmiş ve şehirlerde yaşamaya

zorlanmışlardır. Karşı koyanlar milliyetçilikle ve rejim düşmanı olmakla suçlanarak idam edilmiştir. Gerçekten ikinci beş yıllık planın hedefi; tarımın kollektifleştirilmesi, göçebeliğin ortadan kaldırılması ve süratle bir şehir proletaryası yaratılması idi. Bu amaca ulaşılmış ve Sovyetler Birliğinde 1,5 milyon kişi tarımdan uzaklaştırılarak sanayi işçisi yapılmıştır (CAROE-1967). Ancak bu sanıldığı gibi sıradan bir plan uygulaması değil, tam bir katliam şeklinde gerçekleştirilmiştir. İşte bu uygulamalar, Türk bölgelerindeki nüfus dengelerini sarsan en önemli etmendir.

Fakat komünizmin en acımasız uygulandığı Stalin döneminde, bilhassa II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında (1936-1952) gerçekleştirilen sürgünler, Türklerin yaşadığı bölgelerin nüfus dengelerini alt-üst eden etnik yapıyı kökünden sarsan en önemli etmeni oluşturur. Ruslar ilk olarak 1936'da Ukrayna'da yaşayan 60 bin Polonyalıyı ve 1937'de Uzakdoğu'da yaşayan 172 bin Koreliyi casusluk yaptıkları bahanesiyle topyekün Orta Asya'ya sürmüşlerdir. Daha sonra 1940'da Ukrayna ve Beyaz Rusya'da yaşayan 380 bin Polonyalıyı aynı bahanelerle sürmüşler, 1941'de Volga Alman cumhuriyeti lağvedilerek, bu cumhuriyetteki (366 bin) ve Rusya'nın diğer bölgelerindeki Almanları (843 bin) ve 1942'de St.Petersburg çevresindeki 45 bin Finliyi Orta Asya'ya topyekûn sürmüşlerdir. II. Dünya savaşının sonuna doğru (1943-1944) Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Kırım'dan 183 bin Tatar ve 45 bin diğer etnik gruplardan; Kuzey Kafkasya'dan 68 bin Karaçay, 37 bin Balkar, 362 bin Çeçen, 134 bin İnguş; Gürcistan'dan casusluk suçlamasıyla 200 bin Meshet Türkü ve 8 bin Azeri; Kalmuk cumhuriyetinden 92 bin Kalmuk ve 1949'da Moldovya'dan 36 bin Moldov ile Kuzey denizi bölgesinden 58 bin Grek ve diğer etnik gruplar Orta Asya'ya özellikle Özbekistan ve Kazakistan'a sürülmüşlerdir (DEVLET-1993). Böylece 1936-1952 yılları arasında toplam 3,1 milyon insan yerinden yurdundan uzaklaştırılmıştır. Stalin'in ölümünden sonra bu insanların büyük bir bölümü affedilerek yurtlarına dönmelerine izin verilmiştir. Ancak tüm etnik gruplar önemli zayiatlar vermişlerdir. Fakat Kırım Tatarları, Ahiska Türkleri gibi bazı grupların yurtlarına dönmelerine izin verilmemiştir.

Kruşçev döneminde daha ılımlı politikalar izlenmiş olmasına rağmen bilhassa 50'li yıllardaki sanayi devrimi sırasında da bir çok bölgeye yeni nüfuslar yerleştirilmiş ve o bölgelerin eskiden beri bilinen etnik karakterleri büyük ölçüde değişmiştir. 1960'dan Sovyetlerin dağılmasına kadar geçen süreçte demografik dengeleri sarsacak bir gelişme yaşanmamış, hatta çok yavaş dahi olsa nüfus yapısında düzelme, eski yapısına kısmen dönme eğilimi yaşanmıştır. Bu süreç Sovyetlerin dağıldığı 1992'den sonra çok daha hızlı işlemeye başlamış ve günümüzdeki etnik yapı böylece şekillenmiştir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra eski Sovyet ülkelerinden Rusya Federasyonu'na nüfus akımı başlamıştır. Bu göç hareketi 1994'de en yüksek seviyesine ulaşmış, daha sonra azalarak devam etmiştir. Rusya'ya göç gönderen ülkelerin başında Kazakistan ve Ukrayna gelmektedir. Bunları Özbekistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Gürcistan, Tacikistan ve Ermenistan takip etmektedir. Ancak bu gelen göçmenlerin çoğunluğu Rus olmakla beraber tamamı Rus nüfus değildir. Bilhassa Azerbaycan ve Ermenistan'dan Rus'tan çok Azeri ve Ermeni Rusya'ya göç etmiştir (Tablo: 1).

Ancak Rusya'ya gelen bunca göçmene rağmen Rusya nüfusu 1992'den beri sürekli azalmaktadır. Bunun nedeni Rusya'da doğurganlık oranının 1985'den beri sürekli düşüyor olmasıdır. Nitekim 1985'te 2,2 olan doğurganlık oranı 2000'de 1,2'ye düşmüştür. Rusya'da doğal nüfus artışı 1992'den beri negatif değerlerdedir ve rakam gittikçe büyümektedir (Tablo: 2). İşte bütün bu demografik gelişmeler sonucu Rus

nüfus azalırken, Türk ve bilhassa Kafkas toplumlarının oranları Rusya içerisinde sürekli yükselmektedir.

Tablo 1: Rusya Federasyonuna gelen yabancıların ülkelere ve yıllara göre gelişimi, 1989–2001

Ülke	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Toplam
Kazakistan	158.679	157.401	128.906	183.891	195.672	346.363	241.427	172.860	235.903	209.880	138.521	124.903	65.226	2.359.632
Kırgızistan	24.023	39.019	33.707	62.897	96.814	66.489	27.801	18.886	13.752	10.997	10.370	15.536	10.740	431.031
Tacikistan	19.009	50.812	27.808	72.556	68.761	45.645	41.799	32.508	23.053	18.396	12.116	11.043	6.742	430.248
Türkmenistan	15.446	14.994	13.118	19.035	12.990	20.186	19.129	22.840	16.501	10.509	7.998	6.738	4.402	183.886
Özbekistan	84.104	103.951	69.149	112.442	91.164	146.670	112.312	49.970	39.620	41.800	41.615	40.810	24.873	958.480
Ermenistan	22.463	13.679	12.006	15.750	29.806	46.480	34.112	25.419	19.123	16.780	14.677	15.951	5.814	272.060
Azerbaycan	75.922	91.436	47.951	69.943	54.684	49.495	43.442	40.310	29.878	22.210	15.902	14.906	5.587	561.666
Gürcistan	31.450	33.061	42.863	54.247	69.934	66.847	51.412	38.551	24.517	21.059	19.626	20.213	9.674	483.454
Belarus	55.951	73.218	45.618	36.212	34.670	43.383	35.337	23.903	17.575	13.760	11.549	10.274	6.520	407.970
Moldova	36.358	32.320	29.554	32.340	19.344	21.364	18.715	17.847	13.750	10.762	9.037	11.652	7.569	260.612
Ukrayna	301.192	270.453	210.121	199.355	189.409	247.351	188.443	170.928	138.231	111.934	81.297	74.748	36.503	2.219.965
Estonya	7.868	8.418	8.176	24.440	14.340	11.250	8.591	5.869	3.483	1.771	852	786	535	96.379
Letonya	12.640	12.562	13.035	27.271	25.891	26.370	14.859	8.227	5.658	3.577	2.108	1.785	1.283	155.266
Lituanya	9.196	11.692	10.044	15.354	19.407	8.456	4.126	3.055	1.785	1.384	987	945	758	87.189
Polonya	12	4	3	7	8	5	5	8	247	158	193	61	56	767
Finlandiya	2	--	--	--	--	--	--	--	140	164	117	83	97	603
İsveç	--	--	--	--	--	--	--	--	32	32	21	14	28	127
Almanya	20	8	--	4	6	3	6	6	2.379	2.425	1.894	1.753	1.627	10.131
İsrail	2	9	8	25	31	20	26	10	1.626	1.528	1.425	1.508	1.373	7.591
Kanada	1	1	--	--	--	--	--	--	73	99	72	50	74	370
ABD	9	5	3	6	40	16	8	9	668	635	522	439	432	2.792
Okyanusya	1	3	--	9	--	8	--	--	57	52	39	27	25	221
Diğer	242	177	168	236	309	334	500	386	9.600	13.639	8.788	5.105	3.512	42.996
Toplam	854.590	913.223	692.238	926.020	923.280	1.146.735	842.050	631.592	597.651	513.551	379.726	359.330	193.450	8.973.436

Kaynak: Goskomstat Rossii (State Committee on Statistics of Russia), Numbers and Migration of the Population of the Russian Federation in 1997, 1998, 1999, 2000, 2001; Statistical Bulletin

Tablo 2: Rusya'da demografik gelişim, 1989–2001

Yıl	Toplam Nüfus (bin)	Doğal artış (bin)	Toplam Doğurganlık oranı	Toplam net göç (bin)
1989	147.022	576.8	2.0	82,9
1990	147.662	332.9	1.9	164,0
1991	148.164	103.9	1.7	51,6
1992	148.326	-219.8	1.6	176,1
1993	148.295	-750.3	1.4	440,3
1994	147.997	-893.2	1.4	809,6
1995	147.938	-840.0	1.3	502,2
1996	147.609	-777.6	1.3	343,6
1997	147.137	-755.8	1.2	352,6
1998	146.740	-705.5	1.2	285,2
1999	146.328	-929.6	1.2	154,6
2000	145.544	-958.5	1.2	213,6
2001	144.819	-943.2	—	72,3

Kaynak: Goskomstat Rossii, State Committee on Statistics of the Russian Federation.[*]

[*] Bu çalışmada kullandığımız tüm nüfus sayılarını Rusya Devlet İstatistik Komitesi (Goskomstat)'nden temin ettik. Bu nedenle her tabloda ve her rakam verdiğimiz yerde ayrıca kaynak gösterilmeyecektir.

Rusya Federasyonunda Türk Nüfusun Dağılışı:

2002 yılında 145.166.731 nüfusa sahip olan Rusya Federasyonu'nda 160 farklı etnik topluluk yaşamaktadır. Nüfusunun % 79,8'ini Ruslar, % 2'sini Ukraynalılar ve ‰ 6'sını Beyaz Rus (Belarus)'lar yani nüfusun % 82,4'ünü Slavlar oluşturur. Slav nüfustan sonra en kalabalık olan azınlık Türklerdir. Türkler Rusya nüfusunun % 8,3'ünü oluşturmaktadır. Ayrıca Çeçen, İnguş, Çerkez, Abhaz ve Dağıstan toplulukları gibi alt gruplara ayrılan Kafkas toplulukları da % 3,5'ini oluşturmaktadır. Nüfusun geri kalan kısmını ise, Mordvin, Udmurt, Mari, Komi gibi Fin toplulukları ile Buryat, Kalmuk ve Koryak gibi Moğol toplulukları ve Evenkiler, Çukçiler, Nenetsler gibi Kuzey Asya toplulukları oluşturur.

Rusya Federasyonunda 2002 nüfus sayımına göre 12,1 milyon Türk nüfusu yaşamaktadır. Bu nüfusun 2/3 si (7,8 milyon) İdil-Ural bölgesinde, % 16,3'ü (2 milyon) Sibirya ve Uzakdoğu'da, % 12,2'si de Kafkasya ve Aşağı İdil bölgesinde yaşamaktadır. Şimdi bu bölgelerdeki Türk nüfusun etnik özelliklerini tek tek ele alacağız.

İDİL-URAL BÖLGESİ

Volga ırmağının orta çığırı, Kama nehri ve Ural dağları arası, eski Türk İdil Boyu Bulgar Devleti (8-14.yy.) ve onun varisi Kazan Hanlığı'nın (1437-1552) sahasını kapsayan bölgeye günümüzde Türk ve Fin kavimleri ile Ruslar yerleşmişlerdir. Bugün bu bölgede, Rusya Federasyonunun Volga Ekonomik bölgesini oluşturan 3 Türk cumhuriyeti (Çuvaşistan, Tataristan, Başkurdistan), 3 Fin cumhuriyeti (Mari-El, Udmurt ve Mordovya) ile 8 idarî bölge (oblast) yer almaktadır. Ayrıca Ural bölgesinde yer alan Çelyabinsk ve Sverdlovsk oblastlarının ve Kuzeybatı bölgesinde yer alan Komi cumhuriyetinin bir kısmını da kapsamaktadır (Tablo: 3).

Tablo 3: 2002 nüfus sayımına göre İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk nüfusu miktarı ve oranı.

İdari Birim	Alanı (km^2)	Top.Nüf.	Türk nüfusu	Türk oranı (%)
Başkurtistan Cum.	143.600	4.104.336	2.345.642	57,2
Tataristan Cum.	68.000	3.779.265	2.160.528	57,2
Çuvaşistan Cum.	18.300	1.313.754	927.637	70,6
Çelyabinsk Oblastı	87.900	3.603.339	429.329	11,9
Orenburg Oblastı	124.000	2.179.551	375.125	17,2
Ulyanovsk Oblastı	37.300	1.382.811	288.731	20,9
Samara Oblastı	53.600	3.239.737	275.011	8,5
Sverdlovsk Oblastı	194.800	4.486.214	244.062	5,4
Perm Oblastı*	127.700	2.683.345	192.861	7,2
Saratov Oblastı	100.200	2.668.310	177.346	6,6
Udmurtya Cum.	42.100	1.570.316	121.845	7,8
Penza Oblastı	43.200	1.452.941	97.097	6,7
Nizny Novgorod Oblastı	76.900	3.524.028	73.742	2,1
Mari-El Cum.	23.200	727.979	52.918	7,3
Kirov Oblastı	120.800	1.503.529	49.398	3,3
Mordovya Cum.	26.200	888.766	48.975	5,5
Komi Cum.	415.900	1.018.674	35.215	3,5
*Komi-permyak Özerk Bölgesi	32.900	136.076	1.418	1,0
TOPLAM	**1.736.600**	**40.262.971**	**7.896.880**	**19,6**

Rusya'nın en önemli endüstri bölgelerinden birine karşılık gelen Orta İdil-Kama nehirleri ve Ural dağları arasındaki bölgede yer alan üç Türk özerk cumhuriyeti ile bunlara komşu bulunan diğer özerk cumhuriyetler ve oblastlarda, 2002 nüfus sayımına göre toplam 7,9 milyon Türk yaşamaktadır. Ki bu miktar Rusya Federasyonu'ndaki toplam Türk nüfusunun % 65'ine bir başka ifadeyle 2/3'sine karşılık gelir

Başkurt Türkleri ve Başkurdistan

Bugün 4,1 milyon nüfusu bulunan Başkurdistan'da nüfusun % 57,2'sini çeşitli Türk toplulukları oluşturur. Ancak Başkurtlar kendi ülkelerinde hep azınlık olarak yaşamışlardır. 1926 nüfus sayımında ülke nüfusunun % 23,5'ini oluşturan Başkurtlar, 2002 sayımında ancak % 30'unu oluşturabilmektedirler. Buna karşılık Ruslar % 36'sını, Tatarlar da % 24'ünü oluşturmaktadır. 1926'da 1.065.000 olan Rus nüfus II.Dünya Savaşı sonrasında bölgeye kaydırılan sanayi tesisleri nedeniyle artarak 1959 sayımında 1.417.000'e, 1970 sayımında da 1.546.000'e yükselmiştir. Sovyetler Birliği dağılana kadar bu miktar korunmakla birlikte oran olarak azalmış, ancak son 15 yıl içerisinde 60 bin kadar azalarak 2002'de 1.490.000'e gerilemiştir. 1926'da 620 bin kadar olan Tatar nüfus 1989'da 1.120.000'e kadar yükselmiş ancak son dönemde azalarak 2002'de 990 bine düşmüştür. Bu ülkede toplam nüfusun % 90'ını oluşturan bu üç topluluktan başka 120 bin kadar Çuvaş ve 100 bin kadar Mari olmak üzere Ukraynalı, Mordva, Umdurt ve Belarus gibi diğer azınlıklar da yer almaktadır.

2002 nüfus sayımına göre, RF'nda yaşayan Başkurtların sayısı 1.763.000 kadardır. Bunun % 73'ü kendi ülkelerinde, % 10'u Çelyabinsk'te, % 3'ü Orenburg'da % 2,4'ü Perm'de % 2,2'si Sverdlovsk'da ve ‰ 9'u da Tataristan'da yani toplam Başkurt nüfusun % 95'i İdil-Ural bölgesinde yaşamaktadır. 1989-2002 sayımı arasında Kuzey komşuları ile Sibirya eyaletlerindeki Başkurt nüfusta azalma, ülkedeki Başkurt nüfusta da artma görülmektedir. İki sayım arasında görülen 300 binden fazla nüfus artışını sadece göç ile açıklamak mümkün değildir. Bu kadar artış ancak kimlik beyanındaki değişme ile açıklanabilir. Başkurtların bir kısmı kendisini Tatar olarak beyan etmekte iken, son dönemde bu durumda bir değişme olmuş, Başkurt kimliği benimsenmeye başlanmıştır.

Tatar Türkleri ve Tataristan

2002 nüfus sayımına göre, 3,8 milyon nüfusa sahip olan Tataristan'da Tatar nüfus 1926-1989 arasında hep % 48-49'luk oranlarda bulunurken, ilk kez 2002 sayımında yarıyı geçerek % 53'e yükselmiştir. Yine bu iki sayım arasında hep % 43-44 olan Rus nüfus oranı da 2002'de % 39'a gerilemiştir. Ülkede üçüncü kalabalık nüfusu oluşturan Çuvaşların oranı da % 5'den % 3,3'e gerilemiştir. Ülkede bulunan diğer azınlıklardan Udmurt, Ukraynalı ve Mordvaların her birinin 25 bin kadar nüfusu bulunurken Marilerin 20 ve Başkurtların da 15 bin kadar nüfusları bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu içindeki en kalabalık azınlığı oluşturan Tatarların toplam nüfusu 5.555.000 kadardır. Bu nüfusun iki milyonu kendi ülkesinde, bir milyon kadarı Başkurdistan'da olmak üzere 2,7 milyonu da komşu ülke ve eyaletlerde olmak üzere 4,7 milyonu İdil-Ural bölgesinde yaşamaktadır. Yani Rusya Federasyonunda yaşayan toplam Tatar nüfusunun % 85'i İdil-Ural bölgesinde yer almaktadır. Geri kalanı da Rusya'nın hemen her tarafına dağılmıştır. Tataristan'da iki sayım arasında 250 bin kadar Tatar nüfusu artışı görülmektedir. Bu artışta bilhassa kuzey ve doğu komşuları ile Sibirya ve Uzakdoğu eyaletlerinden olan göçlerin payı büyüktür. Nitekim 130 bini

Başkurdistan'dan olmak üzere kuzey ve doğu komşularından iki sayım arasında 200 bin kadar azalma görülmektedir. Ayrıca Sibirya eyaletlerindeki Tatar nüfus miktarında 85 bin kadar azalma görülmektedir. Sibirya'da sadece Tümen oblastında 15 bin kadar Tatar nüfus artışı görülmektedir. Ancak Tataristan'nın güney komşularından Ulyanov, Samara, Saratov ve Orenburg'da toplam 50 bin kadar Tatar nüfus artışı bulunmaktadır. Bu durum Rusya'nın diğer bölgelerinden ve eski Sovyet ülkelerinden göç eden Tatar nüfus sadece Tataristan'a değil, söz konusu bu eyaletlere de yerleşmekte olduğunu göstermektedir. Bütün bu gelişmelere rağmen Rusya Federasyonunun İdil-Ural bölgesi dışındaki diğer bölgelerinde 850 bin kadar, Eski Sovyet ülkeleri ve Doğu Avrupa ülkelerinde de halen bir milyon civarında Tatar nüfus bulunmaktadır.

Çuvaş Türkleri ve Çuvaşistan

Sovyetler Birliği dağılmadan önce Rusya Federasyonunda yaşayan ikinci en kalabalık Türk topluluğu Çuvaşlardı, ancak son sayımda Başkurt nüfus Çuvaş nüfusu geçmiş ve Çuvaşlar üçüncü sıraya gerilemiştir. Türk toplulukları arasında en az nüfus artışı olan toplulukların başında Çuvaşlar gelmektedir. 1926'da toplam sayıları 1,1 milyon kadar iken 73 yılda sadece 650 bin kişi artarak 1989'da 1.773.000'e ulaşmıştır. Yani yıllık nüfus artışı sadece ‰ 6'dır. Ancak 2002 nüfus sayımında nüfusları 1.673.000'e gerilemiştir. Bu durumun başlıca nedeni, kapalı toplum halinde yaşayan Çuvaşlardaki nüfus artış oranlarındaki düşüklüğün yanında, Hıristiyan olmaları nedeniyle daha hızlı bir asimilasyona uğramaları ve gittikçe Ruslaşıyor olmalarından kaynaklanmaktadır.

1926 sayımında Çuvaşistan nüfusunun % 75'ini oluşturan Çuvaşlar, bugün ülke nüfusunun % 68'ini oluşturmaktadırlar. Çuvaşistan nüfusunun 1926'da % 20'sini oluşturan Rusların oranı ise bugün % 26,5'e yükselmiştir. Ülkedeki üçüncü kalabalık topluluk olan Tatarların oranı ise hep % 3 civarında seyretmiştir. Bugün Rusya Federasyonunda toplam 1.640.000 kadar olan Çuvaş nüfusun % 54'ü kendi ülkesinde, % 90'ı da İdil-Ural bölgesinde yaşamaktadır. Tataristan, Başkurdistan, Ulyanov ve Samara eyaletlerinin her birinde 100 binden fazla Çuvaş nüfusu bulunmaktadır. İdil-Ural bölgesi dışında Merkezi ve Kuzeybatı Rusya'da 90 bin, Sibirya'da da 75 bin kadar nüfusları bulunmaktadır.

İdil-Ural Bölgesinin Diğer Kısımlarında Yaşayan Türkler

İdil-Ural bölgesinde bu üç Türk Cumhuriyetinden sonra en fazla Türk nüfusunu barındıran Çelyabinsk oblastında 205 bini Tatar, 166 bini Başkurt olmak üzere 430 bin Türk nüfusu yer almaktadır. Bu oblastın Argayaş bölgesi, 1934'e kadar Başkurdistan sınırları içinde iken, bu tarihte bu eyalete bağlanmıştır. Yine 1925'de bir bölümü Başkurdistan'dan, büyük bir bölümü de Kazakistan'dan ayrılarak oluşturulan Orenburg oblastında 375 bin Türk nüfusunu bulunmaktadır. Bu nüfusun 166 bini Tatar, 126 bini Kazak ve 53 bini de Başkurtlardan oluşmaktadır. 1925'de bu oblastın kurulmasının asıl nedeni iki Türk ülkesinin arasında bir tampon bölge meydana getirmektir. İdil-Ural bölgesinde kalabalık Türk nüfusu barındıran bir diğer eyalette Ulyanov oblastıdır. Bu eyalette 170 bini Tatar, 110 bini Çuvaş olmak üzere 290 bin Türk nüfusu yaşamaktadır. Aynı şekilde Samara ve Sverdlovsk oblastlarının her birinde de 250 bin kadar Türk nüfusu bulunmaktadır. Ayrıca İdil-Ural bölgesinde Kazakistan'la sınır olan Orenburg'da 126 bin, Saratov'da 78 bin, Çelyabinsk'de 36 bin ve Samara'da 15 bin olmak üzere 200 bin kadar Kazak nüfus yaşamaktadır.

AŞAĞI İDİL BÖLGESİ

Orta Asya, Kafkasya, Hazar denizi ve Karadeniz bölgelerini Orta ve Batı Rusya'ya bağlayan stratejik önemi yüksek bir bölge olan Aşağı İdil bölgesi, İdil-Ural bölgesinin Hazar denizine doğru olan kısımlarını ve Volga deltası ile Don-Volga kanalı çevresini kapsar. Her yönüyle bir geçiş sahası olan bu bölge Kafkasya ile İdil-Ural bölgesi arasında olduğu gibi Kazakistan'la Ukrayna arasında da bir geçiş sahasıdır. Altınordu devletinin yıkılmasından sonra kurulan Astrahan ve Nogay hanlıklarının sahası olan bu bölge aynı zamanda Ortodoks Hıristiyan, Müslüman ve Budist medeniyetleri ile değişik etnik grupların birbirleri ile temas sahasıdır. Bu bölgede Astrahan, Volgograd ve Rostov oblastları ile Kalmukya cumhuriyeti bulunmaktadır. Bu bölgede 196 bini Kazak, 120 bini Tatar, 40 bini Azeri, 36 bini Türk, 13 bini Çuvaş, 6 bini Özbek, 5 bini Nogay, 4 bini Kumuk, 3'er bini Türkmen ve Başkurt, 2 bini Astrahan Tatarı ve bini Karaçay olmak üzere toplam 430 bin kadar Türk nüfusu yaşamaktadır (Tablo: 4). Ayrıca yine Kazakistan'la sınır oluşturan Sibirya eyaletlerinden Omsk'da 82 bin, Tümen'de 19 bin, Kurgan'da 15 bin, Altay krayı ve Altay cumhuriyetinde 22 bin olmak üzere 135 bin kadar Kazak nüfusu daha yaşamaktadır. Yani Rusya Federasyonunda yaşayan 655 kazak nüfusun % 80'i Kazakistan'a komşu bölgelerde bulunmaktadır.

Ayrıca bu bölgede, aslen Kafkasya Türklerinden kopma olup, Nogaylara çok yakın olan ve Volga ırmağının deltası ile Astrahan şehirlerine yerleşmiş bir Türk boyu olan **Kundurlar** yaşamaktadır. Yaşadıkları bölgenin karaağaç ormanlarıyla kaplı olmasından dolayı kendilerine Karaağaç Nogayları da denir. Sayıları 10 binin üzerindedir.

Tablo 4: 2002 nüfus sayımına göre Aşağı İdil bölgesinde yaşayan Türk nüfusu miktarı ve oranı.

İdari Birim	Alanı (km^2)	Top.Nüf.	Türk nüfusu	Türk oranı (%)
Astrahan Oblastı	44.100	1.005.276	233.875	23,3
Volgograd Oblastı	113.900	2.699.223	107.473	4,0
Rostov Oblastı	100.800	4.404.013	75.968	1,7
Kalmuk Cum.	76.100	292.410	11.424	3,9
TOPLAM	**334.900**	**8.400.922**	**428.740**	**5,1**

KUZEY KAFKASYA BÖLGESİ

Kafkas Dağları'nın kuzey etekleri ile Terek ve Kuban nehirleri arasında uzanan ve stratejik önemi büyük olan Kafkasya, bir ırklar ve diller mozaiğidir. Başlıcalarını Çerkezler, Abazalar, Çeçenler, İnguşlar, Lezginler ve Osetler'in oluşturduğu Kafkas toplumları, her biri birkaç yüzbin kişilik 50'ye yakın Müslüman kavimlerden oluşmaktadır. Kafkasya'da Azeriler, Karaçaylar, Balkarlar, Nogaylar, Kumuklar ve Kafkasya Türkmenleri gibi çeşitli Türk kavimleri de mevcuttur.

Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşayan 14,5 milyon nüfusun 6,7 milyonu Krasnodar ve Stavropol kraylarında olmak üzere, 7,8 milyonunu Ruslar, 5 milyonunu Kafkas toplulukları, 1 milyonunu Türkler ve geri kalanını da diğer topluluklar oluşturmaktadır. Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türk boylarından Karaçay ve Balkarlar adına Kabarday-Balkar ve Karaçay-Çerkez özerk cumhuriyetleri kurulmuştur (Tablo: 5). Ayrıca Dağıstan Ö.C.'nde de bilhassa Kumuk ve Nogaylar olmak üzere çeşitli Türk toplulukları yer almaktadır.

Tablo 5: 2002 nüfus sayımına göre Kuzey Kafkasya bölgesinde yaşayan Türk nüfusu miktarı ve oranı.

İdari Birim	Alanı (km^2)	Top.Nüf.	Türk nüfusu	Türk oranı (%)
Dagistan Cum.	50.300	2.576.531	522.441	20,3
Karaçay-Çerkes Cum.	14.100	439.470	189.394	43,1
Kabarday-Balkar Cum.	12.500	901.494	124.850	13,8
Stavropol Krayı	66.500	2.735.139	97.617	3,6
Krasnodar Krayı	76.000	5.125.221	66.733	1,3
Kuzey Osetya-Alanya Cum.	8.000	710.275	21.930	3,1
Çeçen Cum.	16.100	1.103.686	18.620	1,7
Adige Cum.	7.600	447.109	5.643	1,3
İngus Cum.	3.200	467.294	1.572	0,3
TOPLAM	**254.300**	**14.506.219**	**1.048.800**	**7,2**

Karaçay Türkleri ve Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti

Karaçaylar, kendi özerk bölgeleri olan Kuban vadilerinin (Uçkulan, Teberde, Zelencuk) orta ve yüksek kısımlarında yaşamaktadırlar. 2002'de Karaçay nüfusu 192.182'dir. Bu nüfusun % 88'i yani 169.198'i Karaçay bölgesinde yaşamaktadır. % 8'i de (15.146) Stavropol krayında, ‰ 7'si de (1.273) Kabarday-Balkar cumhuriyetinde yaşamaktadır. Kafkasya'nın diğer kısımlarındakilerle birlikte toplam nüfusun % 98'i Kafkasya'da bulunmaktadır. 1926'da 55 bin kadar olan Karaçay nüfusunun 52,5 bini kendi bölgelerinde yaşamakta ve ülke nüfusunun % 81'ini oluşturuyordu. Rusların nüfusu ise % 2'yi bile bulmuyordu. 1944'te sürgüne uğrayan Karaçaylar, daha sonra 1956'da yurtlarına dönmüşler ancak büyük nüfus kayıpları vermişlerdir. 1959'da ülke nüfusunun ancak % 24,4'ünü oluşturabiliyorlardı. Bu oran sürekli artarak 2002 sayımında % 38,5'e yükselmiştir. 1959'da % 51 olan Rus nüfus oranı da sürekli gerileyerek bugün % 33,6'ya düşmüştür. 1959'da % 8,7 olan Çerkez oranı da sürekli artarak 2002'de % 11,3'e yükselmiştir. Ayrıca ülkede 32.346 (% 7,4) Abaza ve 14.873 (% 3,4) Nogay yaşamaktadır. Karaçay Türklerinin sayısı 1989-2002 arasında % 30'luk bir artış göstermiştir ki bunda göçün payı büyüktür.

Balkar Türkleri ve Kabarday-Balkar Cumhuriyeti

Balkarlar, Karaçayların doğusunda Baksam, Çegem ve Terek nehirlerinin geçtiği vadilerde yoğunlaşmışlardır. 1926'da 33 bin nüfusu bulunan Balkarların tamamı kendi bölgelerinde yaşıyordu ve ülke nüfusunun % 16,3'ünü oluşturuyordu. 1944'te Karaçaylar gibi, Orta Asya'ya sürgün edilmişler ve daha sonra 1956'da yurtlarına dönmüşlerdir. Süngün sonrası 1959 sayımında ülke nüfusunun ancak % 8'ini oluştururken bu oran günümüzde % 11,6'ya yükselmiştir ancak 1926'daki orana hala ulaşamamıştır. Ülkedeki Rus nüfus oranı ise 1926'da % 7,5 iken 1959'da % 39'a yükselmiş bu tarihten sonra sürekli azalarak bugün % 25'e düşmüştür. 1926'da % 60 olan Kabarday nüfus 1959'da % 45'e düşmüş, bu tarihten sonra sürekli artarak bugün % 55'e yükselmiştir. 1989 sayımına göre BDT'da toplam 88 771 kişi, Rusya Federasyonu'nda da 78.341 olan Balkar nüfusu yaklaşık % 50'lik bir artışla 2002'de 108.426'ya yükselmiştir. Bu nüfusun % 97'si kendi ülkesinde, % 1,5'i komşu ülkelerde yaşamaktadır.

Dağıstan'da Yaşayan Türk Nüfusu

Rusya Federasyonu içinde İnguşetya (% 1,2) ve Çeçenistan'dan (% 3,7) sonra en az Rus nüfus barındıran (% 4,7) Dağıstan'da pek çok etnik-linguistik gruplar birlikte yaşamaktadırlar. Dağıstan nüfusunun 3/4'ü dağlık alanlarda, 1/4'ü de düzlüklerde yaşar. Dağlık sahalarda Avar, Dargin, Lezgin, Laks, Tabasaran, Ağul, Rutul, Sahur gibi Dağıstan toplulukları yaşarlar. Samur ırmağından Sulak ırmağına kadar olan sahil düzlüğü ile Sulak-Kuma nehirleri arasındaki ve kuzeydeki Terek ırmağı deltasında ise, Azeri, Kumuk, Nogay, Türkmen gibi Türk toplulukları yaşamaktadır.

Bunlardan **Kumuklar;** Hasavyurt, Babayurt, Kızılyurt, Buynak, Kayakent, Kaytak ve başşehir Mahaçkale çevresinde yerleşmişlerdir. 2002 sayımında toplam sayıları 422.409 olan Kumukların % 87'si bu bölgede bulunmaktadır. Ayrıca, K.Osetya Ö.C.'nin Mozdak rayonunda (12.659,) Çeçenistan'nın Süyünçkale ve Gudermes şehirleri çevresinde (8.883) ve Kafkasya'nın diğer kısımlarında da 23 bin kadar Kumuk yaşamaktadır. Yani toplam Kumuk nüfusun % 95'i Kafkasya'da, % 3'ü Tümen oblastında ve % 1'i Aşağı İdil bölgesinde, geri kalanı da Moskova ve Rusya'nın diğer bölgelerinde bulunmaktadır. Kumuklar Dağıstan'da yaşayan üçüncü en kalabalık topluluktur. Ülke nüfusu içindeki oranı 1926'da 11,2 iken, 2002'de 14,2'ye yükselmiştir. Ancak bu artış tüm Dağıstan toplulukları için de geçerlidir. Azalan sadece Rus nüfus oranıdır. 1959'da % 20'ye kadar yükselen Rus oranı bugün % 4,7'ye gerilemiştir.

Nogaylar ise, ülkenin kuzeyinde Terek deltasında yaşamaktadırlar. 2002 nüfus sayımında 90.666 olan Nogay nüfusunun 38.168'i, yani toplam Nogay nüfusunun % 42'si bu bölgede bulunmakta ve Dağıstan nüfusunun % 1,5'ini oluşturmaktadır. Stavropol krayında 20.680, Karaçay-Çerkez cumhuriyetinde 14.873, Çeçenistan'da 3.572, Astrahan'da 4.570 olmak üzere toplam nüfusunun % 92'si Kafkasya ve Astrahan'da, yaşamaktadır. Ayrıca Sibirya'da, Tümen oblastında 4.272 Nogay nüfus bulunmaktadır. 1926'da toplam 36.274 olan Nogay nüfusun % 72'si Dağıstan'da yaşıyordu ve ülke nüfusunun % 3,3'ünü oluşturuyordu. Ancak 1959'dan sonra bu oran hep % 1,5 civarında seyretmiştir.

Dağıstan nüfusu içinde % 4,3'lük orana sahip olan **Azeri** nüfusun miktarı ise 2002'de 111.656'dır. Azeriler Azerbaycan sınırına yakın olan Hazar kıyısındaki Derbent civarında yaşamaktadırlar. Dağıstan'dan başka Rusya Federasyonunun diğer kısımlarında da çok sayıda Azeri nüfus bulunmaktadır. Sovyetler Birliği dağılmadan önce 1989 sayımında Rusya Federasyonunda 336 bin kadar Azeri var iken % 85'lik bir artışla 2002 sayımında 622 bine yükselmiştir. Kırgız, Özbek, Türkmen gibi bağımsızlık kazanan diğer Türk topluluklarının nüfuslarındaki azalma karşısında, Azeri nüfustaki bu artış oldukça ilginç ve özel olarak araştırılması gereken bir konudur. Bilhassa Moskova'da ki artış çok fazladır. Moskova'da 1989'da 20.727 Azeri yaşarken 2002'de 95.563'e yükselmiştir. 2002 sayımına göre Kafkasya ve Aşağı İdil bölgesinde 185 bin, Merkezi ve Kuzeybatı Rusya'da 207 bin, Volga ve Ural bölgesinde 150 bin ve Sibirya ve Uzakdoğu'da 80 bin Azeri nüfus yaşamaktadır.

Kuzey Kafkasya'nın Diğer Kısımlarında Yaşayan Türk Toplulukları

Kafkasya'nın diğer cumhuriyetlerinden Kuzey Osetya'da 12,7 bini Kumuk, 2,8 bini Türk, 2,4 bini Azeri ve 2,1 bini Tatar olmak üzere 22 bin kadar Türk yaşamakta ve ülke nüfusunun % 3'ünü oluşturmaktadır. Çeçenistan'da, 9 bin kadar Kumuk, 3,5 bin kadar Nogay, 2,1 bin Tatar ve 1,7 bin kadar Türk olmak üzere 18,6 bin Türk nüfus bulunmaktadır. Adige cumhuriyetinde ise, 2,9 bini Tatar, 1,4 bini Azeri olmak üzere 5,6 bin Türk nüfus vardır. Kafkasya'daki kraylardan Stavrapol'da 100 bine yakın Türk

nüfusu yaşamakta ve bunlar ülke nüfusunun % 3,6'sını oluşturmaktadır. Bunların 20 binini Kumuklar, 15'er binini Karaçay ve Azeriler, 14 binini de Türkmenler oluşturur. Kafkasya ya da **Stavropol Türkmenleri** diye anılan bu topluluk, 18.yy'da büyük Türkmen boyundan kopup bu bölgeye yerleşmiştir. Komşu ülkelerdekilerle birlikte sayıları 18 bin civarındadır. Krasnodar krayında da toplam 67 bin kadar Türk nüfus bulunmaktadır.

SİBİRYA BÖLGESİ

Sibirya, Ural dağlarının doğusunda kalan bütün Kuzey Asya topraklarına verilen genel bir isimdir. Batıda Ural dağlarından başlayan Sibirya, doğuda Büyük Okyanus (Pasifik) kıyılarına kadar uzanır. Toplam alanı 13 milyon km^2'yi aşan Sibirya'da, bilhassa Batı ve Orta Sibirya ile Altay-Sayan Dağları bölgesinde dağınık olarak çeşitli Türk boyları yaşamaktadır (Tablo: 6-7). Toplam nüfusları iki milyonu bulmaktadır.

Tablo 6: 2002 nüfus sayımına göre Batı Sibirya bölgesinde yaşayan Türk nüfusu miktarı ve oranı.

İdari Birim	Alanı (km^2)	Top.Nüf.	Türk nüfusu	Türk oranı (%)
*Hanti-Mansi Özerk Bölgesi	523.100	1.432.817	210.534	14,7
Tümen Oblastı*	162.000	1.325.018	145.718	11,0
Omsk Oblastı	139.700	2.079.220	141.684	6,8
Kemerovo Oblastı	95.500	2.899.142	96.816	3,3
Novosibirsk Oblastı	178.200	2.692.251	58.209	2,2
*Yamalo-Nenetz Özerk Bölgesi	750.300	507.006	56.510	11,1
Kurgan Oblastı	71.000	1.019.532	55.343	5,4
Tomsk Oblastı	316.900	1.046.039	37.031	3,5
Altay Krayı	169.100	2.607.426	34.335	1,3
TOPLAM	**2.405.800**	**15.608.451**	**836.180**	**5,4**

Batı Sibirya'da Obi ve İrtiş nehirlerinin vadilerinde yaşayan ve sayıları 450 binden fazla olan **Batı Sibirya Tatarları** sayıca bilhassa Tobol, Tümen, Tom ve Baraba'da fazla olduklarından bu şehirlerin adlarıyla anılırlar. Ayrıca 135 bin kadar Kazak nüfus da bu bölgede yaşamaktadır. Zengin bir petrol ve doğal gaz sahası olması sebebiyle, bölgeye son zamanlarda çok sayıda Rus yerleştirilmiş, dolayısıyla buradaki Türkler azınlıkta kalmışlardır. Ayrıca Batı Sibirya'da 2002 nüfus sayımında nüfusları 13.975 olan **Şorlar** yaşamaktadır. Şorlar topluca Kemerovo oblastında Novokuznetsk civarında Alatau (Ala-dağ)'nun kuzey eteklerinde, Tom ırmağının batı kıyılarında yaşamaktadırlar. Burada 1926'da toplam Şor nüfusun % 70'ini barındıran Gornoy Şorii (Dağlık Şor) özerk bölgesi kurulmuş, ancak 1939'da lağvedilmiştir. 1926'da toplam 12.601 olan Şorların nüfusu 1970'e kadar az da olsa artmış ve bu tarihte 16.494'e yükselmiş, fakat bu tarihten sonra sürekli azalarak bugün 14 bin civarına inmiştir. Şor nüfusun % 83'ü Kemerovo oblastında, % 8'i Hakasya'da yaşamaktadırlar. Varlıklarını korumakta zorlanan Şorlar günden güne ana dillerini unutmakta ve Ruslaşmaktadırlar.

Doğu Sibirya Bölgesi

Sibirya'nın güney kısımlarında Altay-Sayan dağları bölgesinde yaklaşık 580 bin kadar Türk topluluğu Altay, Hakas ve Tuva cumhuriyetleri ile Krasnoyarks krayı, Irkutsk ve

Çita oblastı ve Buryatya Mogol cumhuriyeti sınırları içinde yaşamaktadır. Kuzeydoğu Sibirya'da Saha cumhuriyeti ve Krasnoyarks'a bağlı Taymur (Dolgan-Nenets) ve Evenki özerk bölgelerinde de toplam 470 bin kadar Türk nüfusu bulunmaktadır.

Tablo 7: 2002 nüfus sayımına göre Doğu Sibirya bölgesinde yaşayan Türk nüfusu miktarı ve oranı.

İdari Birim	Alanı (km^2)	Top.Nüf.	Türk nüfusu	Türk oranı (%)
Sakha (Yakutistan) Cum.	3.103.200	949.280	456.449	48,1
Tuva Cum.	170.500	305.510	238.893	78,2
Krasnoyar Krayı*	710.000	2.908.559	100.899	3,5
Hakasya Cum.	61.900	546.072	77.623	14,2
Altay Cum.	92.600	202.947	75.838	37,4
Irkutsk Oblastı**	745.500	2.446.378	50.033	2,0
Çita Oblastı***	412.500	1.083.133	14.797	1,4
Buryatya Cum.	351.300	981.238	14.266	1,5
*Taymır Özerk Bölgesi	862.100	39.786	6.923	17,4
**Ust-Ordyn Buryat Özerk Bölgesi	22.400	135.327	4.762	3,5
*Evenki Özerk Bölgesi	767.600	17.697	1.584	9,0
***Aginski Buryat Özerk Bölgesi	19.000	72.213	778	1,1
TOPLAM	**7.318.600**	**9.688.140**	**1.042.845**	**10,8**

Tuva Türkleri ve Tuva Cumhuriyeti

2002 sayımında 305.510 olan Tuva Özerk Cumhuriyeti nüfusunun % 77'si Tuva Türklerinden, % 20'si Ruslar'dan, % 3'ü de diğer milletlerden oluşmaktadır. Günümüzde Rusya Federasyonu'nda toplam sayıları 243.442 olan Tuva Türklerinin % 97'si kendi ülkelerinde % 2'si de komşu ülkelerde yaşamaktadır. Ayrıca Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde de (26 bin kadar) yaşamaktadır. Soyotlar ya da Uryanhaylar olarak da bilinen Tuva Türkleri, Moğolca'dan etkilenmiş bir Türk dili konuşan, Şamanist bir topluluktur.

Hakas Türkleri ve Hakasya

2002 nüfus sayımına göre Rusya Federasyonu'nda 75.622 Hakas mevcuttur. Bunların % 87'si kendi ülkelerinde, % 6'sı Krasnoyarks krayında, % 2'si Tuva cumhuriyetinde ve % 1'i de Kemerovo'da yaşamaktadırlar. 1926'da Hakasya nüfusunun % 50'sini oluşturan Hakaslar bugün % 12'lik oranlarıyla kendi ülkelerinde bile küçük bir azınlık durumundadırlar. Diğer Türk boyları dikkate alındığında (77.623) yine de ülke nüfusu (546.072) içinde Türkler azınlık durumundadırlar. Kısacası Hakas Özerk Cumhuriyeti tamamen bir Rus yerleşim bölgesi görünümündedir.

Altay Türkleri ve Altay Cumhuriyeti

2002'de 202.947 olan ülke nüfusunun % 31'ini oluşturan ve toplam nüfusları 67.239 olan Altaylılar'ın % 93'ü kendi ülkelerinde yaşamaktadır. Altay cumhuriyeti dışında, iki bin kadarı Altay krayında olmak üzere üç bin kadar Altay Türkü komşu ülkelerde bulunmaktadır. 1926'da ülke nüfuslarının % 36'sını oluşturan Altaylıların oranı 1959'da % 24'e düşmüş, zamanla artarak % 31'e kadar yükselmiştir. 1926'da 40 bin kadar olan nüfusları 1989'da 70 bine kadar yükselmiş ancak 2002 sayımında nüfusları

azalarak 67 bine düşmüştür. Şamanist inanca sahip olan Altaylılar da benliklerini korumakta zorlanmaktadırlar.

Saha Türkleri ve Yakutistan

Yakutistan, şiddetli soğuk iklimi, yağış azlığı, donmuş toprakların tarıma elverişli olmaması gibi faktörler nedeniyle, nüfus yoğunluğunun son derece az olduğu (km^2'ye 0,3 kişi) bir ülkedir. Ancak Saha Türklerinin toprakları yeraltı kaynakları bakımından dünyanın en zengin topraklarındandır. Altından elmasa, kömürden doğal gaza kadar çok sayıda değerli madenlerin yanında, sanayi hammaddesi olarak kullanılabilecek nitelikte ormanları vardır. Fakat bütün bunlara rağmen nüfusu azalan bir ülkedir. 1989'da 1.094.065 olan nüfus 2002'de 949.280'e düşmüştür. Ancak azalan Saha nüfusu değil Rus nüfusudur. 2002 yılında toplam sayıları 443.852 kişi olan Saha Türkleri kendi ülkelerinde azınlık durumundadırlar. Ülke nüfusunun ancak % 46'sını oluşturmaktadırlar. 1926'da ülke nüfusunun % 83'ünü oluşturan Sahalar ülkelerine sürekli nüfus yerleştirildiği için sayıları artsa da oranları düşmüş ve 1989'da % 33'e gerilemişti. Ancak 1989-2002 sayımları arasında 160 bin Rus, 42 bin Ukraynalı ve 6 bin Belarus olmak üzere 230 bin nüfus ülkeden ayrılmış, Sahaların ve diğer bölge halklarının nüfusları artmakla birlikte ülke nüfusu 145 bin azalmıştır. Ülke dışındaki Saha nüfusun oranı hiçbir sayımda toplam nüfusun % 5'ini bulmamıştır. 2002 sayımında da toplam nüfusun % 97,4 kendi ülkesinde diğerleri de komşu ülkelerde bulunmaktadır. Moskova ve St. Petersburg'daki Saha sayısı 2.500 kadardır.

Doğu Sibirya'da Yaşayan Diğer Türk Boyları

Sibirya'nın kuzey kesimlerinde yaşayan bir diğer Türk boyu olan **Dolganlar** ise, Taymur (Dolgan-Nenets) Özerk bölgesinde yaşamaktadırlar. Dolganların bu bölgedeki nüfusu 2002 sayımına göre 5.517'dir. Ayrıca Yakutistan'ın Anabar rayonunda (1.272) ve Krasnoyarsk'da (230) bulunmaktadırlar. Toplam sayıları 7.261'i bulmaktadır.

En küçük Türk topluluğu olan **Tofalar** (Karagaslar) ise, Sibirya'nın güneyinde İrkutsk oblastının Tuva cumhuriyeti sınırı yakınlarındaki Doğu Sayan Dağları'nın doğu eteklerinde yer alan, Oka, Ude, Biryusa ve Kan ırmaklarının yukarı çığırlarında yaşarlar. 2002 nüfus sayımında 837 kişi olan toplam nüfuslarının % 86,4'ü bu bölgededir. Çok az bir kısmı ana dillerini konuşabilen Tofalar da gittikçe Ruslaşmaktadırlar.

RUSYA'NIN DİĞER BÖLGELERİNDE YAŞAYAN TÜRK NÜFUSU

Rusya Federasyonunda 2002 nüfus sayımına göre 12,1 milyon Türk nüfusu yaşamaktadır. Bu nüfusun yaklaşık % 6,3'lük kısmı (763 bin) Merkezi ve Kuzeybatı Rusya'da yer alır ki, bunların 2/3 si Moskova ve St. Petersburg şehirleri ve yakın çevresinde yer alırlar. Kuzey cumhuriyetlerinden sadece İdil-Ural bölgesine komşu olan Komi'de 35 bin kadar Türk nüfusu vardır. Yani Rusya'nın batı taraflarında Türk nüfusu oranı çok düşüktür. Bu bölgelerdeki idari birimlerde Türk nüfusu oranı genelde % 1 civarındadır. Aynı şey Uzakdoğu bölgeleri için de geçerlidir (Tablo: 8-9-10).

Tablo 8: 2002 nüfus sayımına göre Uzakdoğu bölgesinde yaşayan Türk nüfusu miktarı ve oranı.

İdari Birim	Alanı (km^2)	Top.Nüf.	Türk nüfusu	Türk oranı (%)
Primor Krayı	165.900	2.071.210	29.970	1,4
Habarov Krayı	788.600	1.436.570	24.350	1,7
Amur Oblastı	363.700	902.844	12.936	1,4
Sakhalin Oblastı	87.100	546.695	11.346	2,1
Kamçatka Oblastı*	170.800	333.644	7.420	2,2
Magadan Oblastı	461.400	182.726	4.392	2,4
Yahudi Özerk Oblastı	36.000	190.915	2.866	1,5
Çukçi Özerk Oblastı	737.600	53.824	1.152	2,1
*Koryak Özerk Bölgesi	301.500	25.157	409	1,6
TOPLAM	**3.112.600**	**5.743.585**	**94.841**	**1,7**

Tablo 9: 2002 nüfus sayımına göre Merkezi Rusya bölgesinde yaşayan Türk nüfusu miktarı ve oranı.

İdari Birim	Alanı (km^2)	Top.Nüf.	Türk nüfusu	Türk oranı (%)
Moskova Şehri		10.382.754	332.890	3,2
Moskova Oblastı	47.000	6.618.538	94.966	1,4
Tver Oblastı	84.100	1.471.459	17.385	1,2
Tula Oblastı	25.700	1.675.758	17.062	1,0
Vladimir Oblastı	29.000	1.523.990	16.793	1,1
Voronezh Oblastı	52.400	2.378.803	15.700	0,7
Ivanovo Oblastı	21.800	1.148.329	15.130	1,3
Yaroslavl Oblastı	36.400	1.367.398	14.794	1,1
Belgorod Oblastı	27.100	1.511.620	14.723	1,0
Ryazan Oblastı	39.600	1.227.910	12.346	1,0
Kaluga Oblastı	29.900	1.041.641	11.063	1,1
Smolensk Oblastı	49.800	1.049.574	7.726	0,7
Lipetsk Oblastı	24.100	1.213.499	7.108	0,6
Tambov Oblastı	34.300	1.178.443	6.814	0,6
Kursk Oblastı	29.800	1.235.091	6.367	0,5
Kostroma Oblastı	60.100	736.641	6.181	0,8
Orel Oblastı	24.700	860.262	5.858	0,7
Bryansk Oblastı	34.900	1.378.941	4.965	0,4
TOPLAM	**650.700**	**38.000.651**	**607.871**	**1,6**

Tablo 10: 2002 nüfus sayımına göre Kuzeybatı Rusya bölgesinde yaşayan Türk nüfusu miktarı ve oranı.

İdari Birim	Alanı (km^2)	Top.Nüf.	Türk nüfusu	Türk oranı (%)
St.Petersburg Şehri		4.661.219	71.369	1,5
Leningrad Oblastı	85.900	1.669.205	20.073	1,2
Murmansk Oblastı	144.900	892.534	18.468	2,1
Kaliningrad Oblastı	15.100	955.281	12.214	1,3
Karelya Cum.	172.400	716.281	6.732	0,9
Arkhangel Oblastı*	410.700	1.294.993	9.061	0,7
Vologod	145.700	1.269.568	6.587	0,5
Novgorod Oblastı	55.300	694.355	5.888	0,8
Pskov Oblastı	55.300	760.810	4.590	0,6
*Nenets Özerk Bölgesi	176.700	41.546	447	1,1
TOPLAM	**1.262.000**	**12.955.792**	**155.429**	**1,2**
Rusya Federasyonu Toplamı	**17.075.500**	**145.166.731**	**12.111.586**	**8,3**

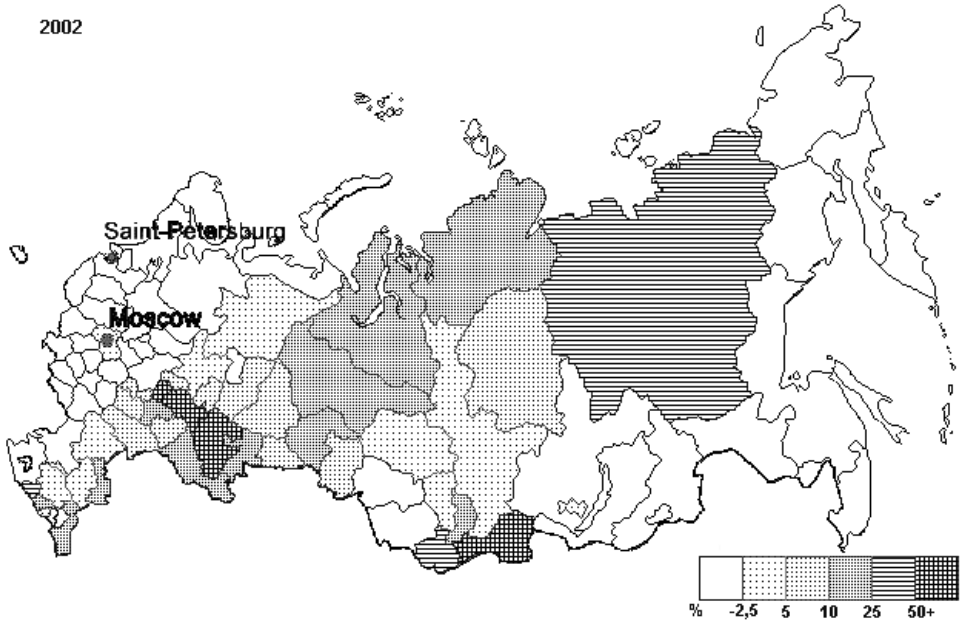

Harita 1: Rusya Federasyonunda Türk Nüfusu yoğunluğu (2002).

SONUÇ

1989'da Rusya Federasyonunda toplam 11.217.088 olan Türk nüfusu % 8'lik bir artışla 2002'de 12.111.586'ya yükselmiştir. Rusya Federasyonunun toplam nüfusu ise 1989'da 147.022.000 iken % 3'lük bir azalma ile 2002'de 145.166.731'e gerilemiştir. Böylece Rusya'da genel olarak nüfusta azalma görülürken Türk nüfustaki artış daha da belirginleşmiş ve 1989'daki % 7,63 olan Türk nüfus oranı 2002'de % 8,34'e yükselmiştir. Ancak toplam Türk nüfustaki bu artışa rağmen İdil-Ural bölgesinde Ortodoks Hıristiyan olan Çuvaş nüfus ile Sibirya'daki eskiden Şamanist olan ancak son

dönemlerde bir kısmı Hıristiyanlaşan Hakas, Altaylı ve Şor nüfusta azalma olmuştur. Bu topluluklardaki azalmanın asıl nedeni asimile olmalarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kendi ülkelerine göç etmelerinden dolayı Özbek, Kırgız, Türkmen, Kırım Tatarı ve Meshet Türklerinin miktarında da azalma görülmektedir (Tablo: 11).

Türk toplulukları arasında en büyük artışın olduğu Türkiye Türklerini bir tarafa bırakırsak, Azeri nüfustaki % 84'lük artış ayrıca araştırılması gereken oldukça ilginç bir gelişmedir. Bunun dışında Kumuk, Balkar, Karaçay ve Nogay gibi Kuzey Kafkasya Türklerinin miktarında iki sayım arasında % 20-50 arasında değişen artış görülmektedir. Nitekim Kuzey Kafkasya'da 1989'da % 5 olan Türk nüfus oranı 2002'de % 7'ye yükselmiştir. İdil-Ural bölgesinde en büyük aratış % 24 ile Başkurtlarda olmuş, Sibirya Topluluklarından Tuva, Saha, Dolgan ve Tofa Türklerinde % 10-20 arasında bir artış gerçekleşmiştir. En düşük artış oranı ise % 3 ile Kazak ve ‰ 6'lık artışla Tatar nüfusta olmuştur.

Tablo 11: 1989 ve 2002 nüfus sayımlarına göre Rusya Federasyonu'nda yaşayan Türk topluluklarının nüfusları

Topluluk	Rus.Fed. Nüfusu					Kendi Bölgesi nüfusu			Kendi Bölgesi %'si		
	1989	(%)	2002	(%)	Fark	1989	2002	Fark	1989	2002	Fark
Tatar	5.522.100	3,76	5.554.601	3,83	100,6	1.765.404	2.000.116	113,3	48,5	52,9	109,1
Başkurt	1.345.273	0,92	1.673.389	1,15	124,4	863.808	1.221.302	141,4	21,9	29,8	136,1
Çuvaş	1.773.645	1,21	1.637.094	1,13	92,3	906.922	889.268	98,1	67,7	67,7	100,0
Kazak	636.083	0,43	653.962	0,45	102,8	126.500	142.633	112,8	19,9	21,8	109,5
Azeri	336.908	0,23	621.840	0,43	184,6	75.463	111.656	148,0	4,2	4,3	102,4
Yakut	380.394	0,26	443.852	0,31	116,7	365.236	432.290	118,4	33,4	45,5	136,2
Kumuk	277.163	0,19	422.409	0,29	152,4	231.805	365.804	157,8	12,9	14,2	110,1
Tuvalı	206.151	0,14	243.442	0,17	118,1	198.448	235.313	118,6	64,3	77,0	119,8
Karaçay	150.332	0,10	192.182	0,13	127,8	129.449	169.198	130,7	31,2	38,5	123,4
Özbek	127.169	0,09	122.916	0,08	96,7						
Balkar	78.341	0,05	108.426	0,07	138,4	70.793	104.951	148,3	9,4	11,6	123,4
Türk (TC)	9.900	0,01	92.415	0,06	933,5						
Nogay	73.703	0,05	90.666	0,06	123,0	28.294	38.168	134,9	1,6	1,5	93,8
Hakas	79.254	0,05	75.622	0,05	95,4	62.859	65.421	104,1	11,1	12,0	108,1
Altaylı	69.863	0,05	67.239	0,05	96,2	59.130	62.192	105,2	31,0	30,6	98,7
Türkmen	39.738	0,03	33.053	0,02	83,2		13.937			0,5	
Kırgız	43.083	0,03	31.808	0,02	73,8						
Şor	15.618	0,01	13.975	0,01	89,5	12.585	11.554	91,8	0,4	0,4	100,0
Gagauz	10.057	0,01	12.210	0,01	121,4						
Dolgan	6.600	0,00	7.261	0,01	110,0	4.939	5.517	111,7	8,9	13,9	156,2
Kırım Tatarı	21.465	0,01	4.131	0,00	19,2						
Meshet Türkü	9.926	0,01	3.257	0,00	32,8						
Uygur	2.573	0,00	2.867	0,00	111,4						
Karakalpak		0,00	1.609	0,00							
Tofa	731	0,00	837	0,00	114,5	630	723	114,8	0,0	0,0	150,0
Karay	680	0,00	366	0,00	53,8						
Kırımçak	338	0,00	157	0,00	46,4						
TOPLAM	**11.217.088**	7,63	**12.111.586**	8,34	**108,0**						

Rusya Federasyonu toplamı için yaptığımız bu değerlendirmede hiç şüphe yok ki dış göçlerin payı büyüktür. Ancak toplulukların kendi bölgelerindeki değişim, dış göçten ziyade iç göçlerle ilgilidir. Konuya bu açıdan bakıldığında kendi bölgelerinde en fazla nüfus artışı % 58'lik oranla yine Kumuklarda olmuştur. Onu % 48'lik artışla Balkar ve Azeriler izlemiş, daha sonra % 35'le Nogaylar ve % 31'le Karaçaylar yer almıştır. Yani kendi bölgelerindeki nüfus artışı da yine Kuzey Kafkasya topluluklarında en fazla olmuştur. İdil-Ural bölgesinde Başkurtlarda % 41, Tatarlarda da % 13'lük artış gerçekleşmiştir. Sibirya'da Tuvalarda % 19, Sahalarda % 18, Tofalarda % 15, Dolganlarda % 12, Altaylarda % 5 ve Hakaslarda % 4'lük artış olmuştur. Kendi bölgelerinde de nüfusları azalan topluluklar ise Çuvaşlar ve Şorlardır.

Son iki sayım arasındaki bu değişim elbette önemlidir. Ancak nüfus dengelerinin fazlaca bozulmadığı 1926 sayımı ile 2002 sayımını karşılaştırırsak, eski durumlarına göre kendi ülkelerinde durumları daha iyi olan sadece dört topluluk vardır. Bunların başında Başkurtlar gelmektedir. 1926'da ülkelerinde % 24'lük orana sahip iken 2002'de % 30'luk orana ulaşmışlardır. Tatarlar ise % 49'dan % 53'e yükselmişlerdir. Kafkasya'da Kumuklar % 11'den 14'e, Azeriler ise % 3'den 4,3'e yükselmişlerdir. Diğer toplulukların tümünde durum 1926'nın gerisindedir. En büyük olumsuz gelişme Hakasya'da yaşanmış ve Hakaslar kendi ülkelerinde 1926'da % 50'lik orana sahipken 2002'de % 12'ye düşmüşlerdir. Durumlarında son dönemlerde büyük gelişmeler yaşanmasına rağmen kendi ülkelerinde Sahalar % 83'den 46'ya, Karaçaylar % 81'den 39'a, Nogaylar % 3,3'den 1,5'e düşmüşlerdir. Nispeten daha az olumsuz gelişme ise Balkarlarda % 16'dan 12'ye, Altaylılarda % 36'dan 31'e ve Çuvuşlarda % 75'den 68'e düşerek yaşanmıştır.

Kısacası Rusya federasyonundaki Türk topluluklarının ülke genelinde ve kendi bölgelerindeki etnik yapı değişimi genelde lehlerine gerçekleşmiş olmasına rağmen 20. yy. başlarındaki durumlarına dönebilmeleri için daha fazla zamana ihtiyaç vardır. Eski durumlarına dönmeleri mümkün görünmeyen topluluklar ise Şamanist, Hırıstiyan ve Yahudi olan Türklerdir. Bu da bize Türklerin kendi benliklerini korumada İslamiyet'in çok önemli bir faktör olduğunu göstermektedir.

Bibliyografya

Akiner, Shirin. **Islamic Peoples of the Soviet Union: An Historical and Statistical Handbook.** New York: Routledge, 1986.

Akiner, Shirin, ed. **Central Asia: 130 Years of Russian Dominance, an Historical Overview.** Durham: Duke University Press, 1994.

Caroe, Sir Olaf.1967, **Soviet Empire, The Turks of Central Asia and Stalinism.**London

Dawydow, J. P. *Ethnische Konflikte auf dem Gebiet der ehemaligen Sowjetunion*. – **Europa Archiv**, 48 (1993) 7, 179-192

Devlet, Nadir. **Çağdaş Türkîler; Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Ek cilt, Çağ yayınları-İstanbul. 1993

Duncan W. Raymond and Paul G. Holman Jr. Boulder Ed. by, **Ethnic nationalism and regional conflict. The former Soviet Union and Yugoslavia.** Co.: Westview Press 1994. IX, 218 p. maps.

Eickelman, Dale F., ed. **Russia's Muslim Frontiers: New Directions in Cross-Cultural Analysis**. Bloomington: Indiana University Press, 1993.

Heleniak, Timothy. *Geographical Dimensions of Russia's Demographic Crisis*, **Chatham HouseRoyal Institute of International Affairs**10 September 2004, London

Özey, Ramazan.1996, **Tabiatı, İnsanı ve İktisadı ile Türk Dünyası**, Öz Eğit. Yay:11, İstanbul.

Tishkov Valery "*Population Census and Changing Identities in Russia*" **Russian Census Workshop**, Brown University, Watson Institute, USA, March 2002

Williams, Cristóbal. *Empirical Data On The Issue Of Ethnic Minorities In Russia Centro de Estudios*. **Internacionales y de Informe 05-1 Educación para la Globalización (CEIEG)** Enero de 2005 Universidad del CEMA http://www.cema.edu.ar/ceieg

Yiğit, Ali. **Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası**, TİSAV Elazığ Şubesi Yayınları No:2, ELAZIĞ-2000, Geliştirilmiş 2. Baskı,

Yiğit, Ali. *Kazakistan'ın Değişen Etnik Yapısı*, **F.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, C.11, S.1, sf. 99-113, Elazığ-2001.

Yiğit, Ali. *Başkurdistan* **Türkler**, (Editörler: H.C.Güzel-K.Çiçek-S.Koca) Cilt: 20, Bölüm: 102, sf. 88-93, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara-2002.

CONSEIL DE L'EUROPE. ***Cultures minoritaires ouraliques en danger***, Strasbourg, Rapport de la Commission de la culture et de l'éducation, 2 juin 1998, documentation no 8126.

ECRI. ***Rapport sur la fédération de Russie****, Bruxelles*, 26 janvier 1999, Conseil de l'Europe, Commission européenne contre le racisme et l'intolérance.

Goskomstat Rossii (State Committee on Statistics of Russia), **Demograficheskiy yezhegodnik Rossii: Statisticheskiy sbornik** (The Demographic Yearbook of Russia: Statistical Handbook), 1995, pp. 400-403. For 1989 to 1994,

Goskomstat Rossii (State Committee on Statistics of Russia), "**Razvitiye demograficheskiy protsessov v Rossiyskoy Federatsii v 1995 godu**" (Demographic Trends in the Russian Federation in 1995), Informatsionny byulleten' No. 6, June 1996, pp. 47.

Goskomstat Rossii (State Committee on Statistics of Russia), *Chislennost' i migratsiya naseleniya Rossiyskoy Federatsii v 1997, 1998, 1999, 2000, 2001* g.: **Statisticheskiy byulleten**.

Goskomstat of Russia: http://www.gks.ru/default.asp

NUPI: Norsk Utenriikspolitisk Institutt-Centre for Russian Studies Norveç: http://www.nupi.no/russland/datebase/start.htm

Statistical Yearbook 2003 UNHCR RUSSIAN FEDERATION